

ILLIK PÉTER

**A. G. M. ABBING HET DRAMA
VAN TRIANON. IETS UIT DE
GESCHIEDENIS VAN HONGARIJE
VOOR, ONDER EN NA DEN
WERELDOORLOG C. KÖTETÉNEK¹
HAZAI RECEPCIÓJA**

ABSZTRAKT: A. G. M. Abbing Trianon drámája. Kis magyar történelem a világháború körüli évekből c. eredetileg holland nyelven íródott rövid kötete magyar nyelven, kritikai kiadásban elsőként az MKI gondozásában lát napvilágot. Abbing élete kevésbé ismert, de azt tudni lehet, hogy postamesterként szolgált, megtanult magyarul a Hollandiában élő magyaroktól, emellett pedig érdekelte a trianoni diktátum és annak hatásai. Mivel könyvében megnevezte forrásait, ezek zömét visszaazonosítva sikerült képet kapni a magyar történelemre és a trianoni diktátumra vonatkozó tudásáról. Abbing egy következetes, magyarbarát, hazafias narratívát képviselt könyvében, valamint magyarországi látogatása során tartott beszédeiben és előadásaiban is. Ez utóbbiakról számos újságcikk szolgál forrásul.

KULCSSZAVAK: A. G. M. Abbing, kritikai kiadás, Trianon, recepciótörténet, hazafias narratíva

1 Amsterdam-Druk, Jacob van Campen, 1931. Köszönetünket fejezzük ki Pataki László úrnak, aki felhívta Abbing munkásságára a figyelmünket.

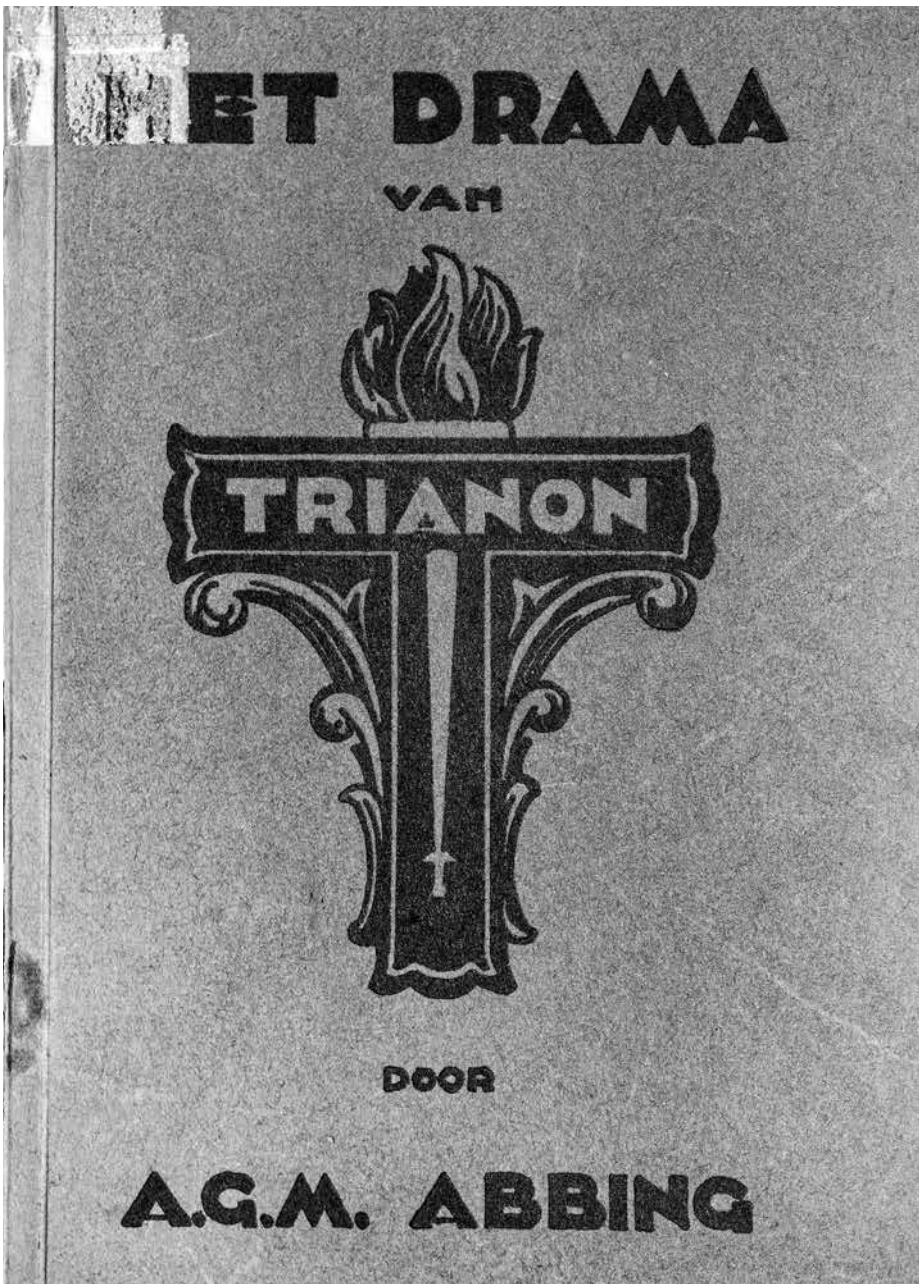
Bevezetés

A. G. M. Abbing *Trianon drámája. Kis magyar történelem a világháború körüli évekből* c. eredetileg holland nyelven íródott rövid kötete magyar nyelven, kritikái kiadásban elsőként a Magyarágkutató Intézet gondozásában lát napvilágot.² Ezzel lényegében 90 év után kerül vissza a hazai recepcióba, amelyből 1945 után tulajdonképpen eltűnt. Hermán M. János Tisza Istvánról szóló tanulmányában tért ki röviden a könyvre.³ Abbing kötete egy hazafias szemléletű ismeretterjesztő munka a trianoni diktátumról és annak hatásairól, amely inkább recepciótörténeti, mintsem tudományos szempontból fontos.

Abbing zárógondolata szerint „E kis könyvecske nem tartalmaz semmi újdonságot, nem közöl új híreket, melyeket ne lettek volna már eddig is ismeretek. De Trianon igazságtalansága ellen nem lehet elégszer tiltakozni. Nem szabad megtörténnie, hogy a visszavágás, a reváns gondolata, amely minden bizonnyal e hatalmas igazságtalanság következménye lesz majd, egy újabb, az előzőnél még kegyetlenebb háborúhoz vezessen. A magyar népet e nehéz időkben csupán a jövőbeli helyreállításba fektetett elpusztíthatatlan remény, valamint erős kezű államférfiainak céltudatos vezetése tartotta vissza az elsietett lépésektől és veszélyterhes kalandoktól. Hogy a Trianon által keletkezett helyzet tarthatatlan, arról Európának szinte minden államférfija tökéletesen meg van győződve.” Ebből egyfelől az következik, hogy a kötetben szereplő tények, történetek és a benne átszűrődő érzések közkézen, mondhatni „köszíven” forogtak, azaz a magyar társadalom többségi gondolatai, érzelmei nyilvánulnak meg itt. Másfelől pedig az, hogy a kötet alapvetően egy figyelemfelhívó, ismeretterjesztő igényű kis mű.

2 Mivel a kötet még nem jelent meg, az idézetek már magyar nyelven, de lapszám nélkül szerepelnek.

3 Hermán M. János: Tisza István emlékezete Hollandiában. Letöltés ideje: 2020. december 28. <https://konyvtar.proteo.hu/sites/konyvtar.proteo.hu/files/documents/2011/1477564566.pdf> Továbbá szintén megemlíti: Hermán M. János: Adalékok a hollandiai magyar gyermekmentés történetéhez ismeretlen hollandiai adatok: K. H. Miskotte részvétele a magyar gyermekek felkarolásában. <https://zwolleireformatus.files.wordpress.com/2020/01/gyermekmentecc81s-hollandiac81ban-miskotte-2012.pdf>

1. kép. A. G. M. Abbing Trianon drámája. *Kis magyar történelem* a világháború körüli évekből c. könyvének borítólapja

Abbing magyar nyelvű forrásai:⁴ Légrády Ottó: Igazságot Magyarországnak

Abbing kötete elején megnevezte felhasznált forrásait, amelyeket címléírasi szabvány hiányában vissza kellett azonosítani. Ezek egyike Légrády 1931-ben megjelent könyve,⁵ amely egy nagyon alapos, hazafias szemszögű bemutatása a trianoni diktátum előzményeinek, hatásainak és következményeinek.⁶

A Magyarország a kereszténység védőbástyája gondolat itt is alapvetés: „Volt olyan idő, amikor az egész Európát rémülettel eltöltő Dzsingisz kán tatár serege úgy elpusztította Magyarországot, hogy tizenöt nap járőföld körzetén egyetlen eleven lélekre sem lehetett akadni. Azután következett három évszázados harc a törökökkel, három évszázados török dúlás, pusztítás. Pusztultunk, de helyt álltunk, tartós gátat emeltünk a török előnyomulás elébe.”⁷ Magyarország háborús felelősségének kérdésében Légrády érvelése két pilléren nyugszik: (1) Tisza István határozottan ellenezte a hadba lépést, míg a másik ennél meglepőbb, ma kevésbé hangoztatott nézet: (2) „Magyarország tehát akaratan kívül került a világháborúba. Nem volt más választása, verekednie kellett. Ezt becsülettel meg is tette. Azt még az ellenség is mindig elismerte a magyar katonáról, hogy kinn a harctéren lojális és megbecsülésre méltó ellenfél. Viszont a front mögött a magyar nép lelke teljesen mentes maradt attól a gyűlölködéstől, amely a küzdő felek legnagyobb részének a lelkét elborította, tiszta, józan Ítéletében

4 Abbing a következő munkákat tüntette fel kötetében: Milotay István 1929, Péchány 1928, Dréhr, Lebourg 1930, Légrády 1931, *Magyarország tükre*, Mangold 1900, Mirowsky 1930, Noyes 1929, Magurai, Revíziós Liga: Tatsachen, Surányi 1929.

5 A kötet részletes elemzése nélkül csak azon gondolatokat mutatom be, amelyek Abbingnél is megtalálhatóak.

6 Fontosnak tartom megjegyezni jelen tanulmány limitációjaként, hogy az irredentizmussal mint olyannal nem foglalkozik, fő célja Abbing szövegének és annak néhány intertextusának, azaz a szöveg szintjén a hazafias narratívának a bemutatása. Az irredentizmusról bővebben: Zeidler 2002. Interneten elérhető: https://kisebbssegkutato.tk.hu/uploads/files/olvasoszoba/regiokonyvek/a_magyar_irredenta_kultusz.pdf

7 Légrády 1931. 8

megzavarta. Magyarországon a francia, angol és olasz könyveket a háború alatt is tovább olvasták az emberek, a francia, olasz és angol színdarabokat tovább játszották a színházak. És Magyarország volt talán az egyetlen hadviselő állam, ahol az ellenséges országok polgárait nem internálták és nem zavarták meg rendszeres kenyérkereső munkájuk elvégzésében.”⁸

A trianoni diktátummal kapcsolatban szintén a korszak sarkalatos kérdése volt, hogy Magyarország elnyomta-e a nemzetiségeket? Fő érve a nemleges válaszra a kultúra területét érinti: „A Magyarország területén megtelepedett, alacsonyabb művelődési fokon álló nemzetiségeknek igyekezett segítségükre lenni saját kultúrájuk kiépítésében. A román nyelvnek például mi magyarok adtunk először nyomtatott formát, az első román könyvet, a román nyelvű Bibliát a mi nagy erdélyi fejedelmünk. Bethlen Gábor nyomatta. Ugyanez volt a helyzet a későbbi időkben is, aminek egyik bizonyossága, hogy az erdélyi románság körében ma is kevesebb az analfabéták száma, mint a régi román királyságban. Dr. O. Ghibunak [Onisifor Ghibu, Szelistye, 1883. május 31. – Nagyszében, 1972. október 31., román pedagógus, teológus, politikus] a nagyszebeni görög-keleti érsekség iskolai felügyelőjének adatai szerint 1914-ben a Magyarországon lakó román anyanyelvű lakosokból minden 1016 lélekre jutott egy tisztán román nyelvű iskola. Ugyancsak 1914-ben Romániában csak minden 1418 lakosra jutott egy elemi iskola. Íme, annak a magyarázata, hogy a magyar rabságban élő románok között miért volt kevesebb az analfabéták száma, mint a szabad Romániában. A szintén román forrásból származó 1929. évi adatok szerint Erdélyben csak minden 1923 magyar lélekre jut egy elemi iskola, de ez sem tisztán magyarnyelvű, mert három tárgyat tisztán román nyelven tanítanak benne. Nyilvános joga nincsen mindegyiknek. Állami segílyt sem kapnak. Holott 'a magyar elnyomás' korszakában az egyházak által fenntartott tiszta nemzetiségi nyelvű iskolában nemzetiségi nyelven működő tanító fizetésének egyharmad részét is a magyar állam fedezte.”⁹

Légrády kötete ezután részletekbe menően elemzi a trianoni béke következményeit, a magyar – immár – kisebbségek elleni atrocitásokat. Az ő olvasatában

8 Uo. 9.

9 Uo. 12.

a környező államok nyereszkeskedései vágya és a nagyhatalmak tájékozatlansága vezetett a diktátum megvalósulásához.¹⁰ Ez utóbbival kapcsolatban a későbbiekben látszani fog, hogy a nyugati államokban is voltak rendkívül tájékozott és magyarbarát politikusok, de nem voltak tevőlegesen helyzetben. Ezután következik az S. O. S. című rész, amely azért érdekes intertextuális szinten, mert alábbemlített szöveg 1956-ról ugyancsak így zárul. Légrády helyesen állapítja meg, hogy „A trianoni béke tehát új háborúk forrása.”¹¹

Ezután mutatja be a magyar revíziós mozgalmakat, majd Magyarország történetét, amelyben kulcsszerepe van Hunyadi Mátyás uralmának: „A török harcok talán kevésbé katasztrofálisak lettek volna a magyar nemzet számára, ha az ozmán hadak teljes erejű döntő támadása nem a Mátyás király halálát követő züllött évtizedekben ér bennünket. A Mátyás erős keze alól kiszabaduló főurak árnyékhatalommá tették a királyi hatalmat és nyers önzéssel nyomták el a jobbágyot, ami a Dózsa-féle parasztlázadásra vezetett.”¹² A Habsburg uralom és a török jelenlét értelmezése negatív, ellenben Erdély és a Habsburg-ellenes mozgalmaké értelemszerűen pozitív. „Az ország nyugati és északi része elismeri a Habsburgokat és ettől kezdve a Habsburgok imperializmusának a céljait szolgálja. [...] A magát öncélnak tekintő nemzeti eszme csak Erdély hegyei között talál menedékre. [...] Mindezek a dicsőséges szabadságharcok azonban éppen úgy fogyasztották a magyar fajta vérének, mint a török elleni háborúk. A rabszolgatartó állam színvonalán álló török uralom alá került részek sorsa a lassú tespedés és pusztulás volt.”¹³ A második nagy aranykor a két csapás (Muhi és Mohács) után a Dualizmus: „Példátlan az a nagyszerű alkotó munka, amelyet ez alatt az idő alatt a magyar nemzet végzett s elmaradt, elhanyagolt országból Európa egyik legkultúraltabb országává fejlesztette a hazáját.”¹⁴ A jelenkorhoz érve Légrády a kultúra, kultúrföldrajz és Budapest bemutatására koncentrálna, amely Abbing könyve szempontjából kevésbé releváns.

10 Uo. 22.

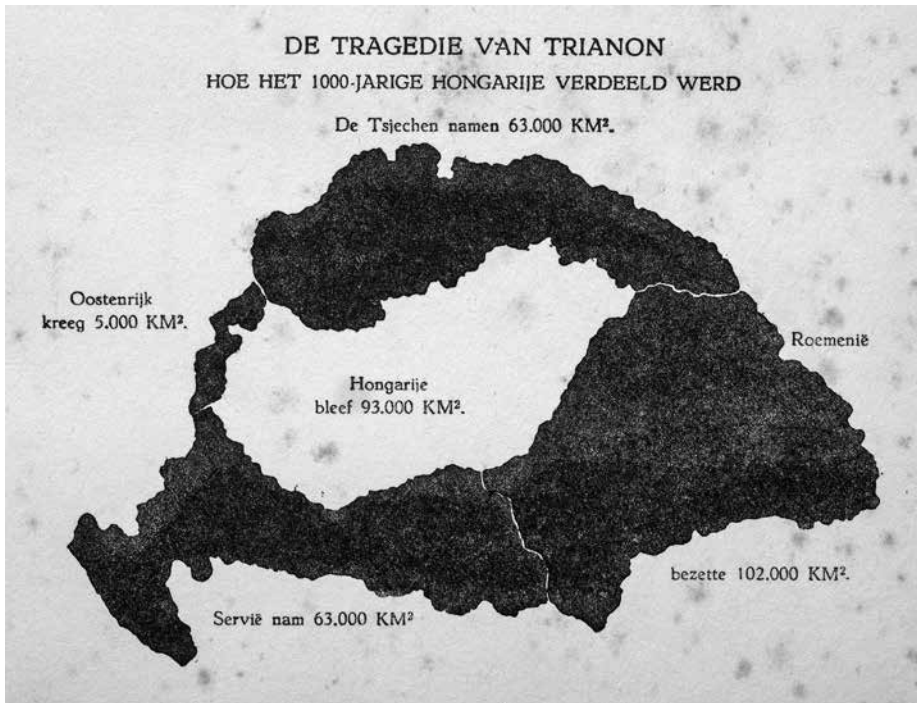
11 Uo. 38.

12 Uo. 55.

13 Uo.

14 Uo. 59.

Könyve végén Légrády a trianoni diktátum miatt elcsatolt területek, népesség stb. számadatait adja meg. Abbing vélhetőleg nem ezeket használta, mivel ezek kerekített értékek, míg a holland postamester könyvének főszövegében pontos adatokat adott meg. Kötete elején viszont kerekítve írta, hogy a környező államok mennyi területet kaptak, itt azonban eltért Légrádytól, mivel utóbbi 4000 km²-t, Abbing pedig 5000 km² területi nyereséget tulajdonít Ausztriának. A számadatokbéli eltérés ellenére látszani fog, hogy Abbing történészmelette lényegében megegyezik Légrádyéval.

2. kép. A trianoni diktátumban elcsatolt területek

Trianon drámája

Abbing kötete 1931-ben jelent meg, amikor az 1920-as évek Párizs környéki békéék (többen már akkor fegyverszünetnek nevezték) ingatag talajára építettpolitikai-gazdasági stabilizációja megingott, köszönhetően jórészt a nagy gazdasági világválságnak (1929–1933), amelynek igazi mélypontja éppen 1931–1932-ben volt. Egyre több európai államban (például Olaszország vagy Németország) volt jellemző a demokráciába vetett hit megingása.

A könyv következetes, ma jobboldali keresztény-konzervatívnak vagy nemzetinek, patriotának definiált nézetrendszeret képvisel, amely a korábbi 19. századi szemlélet – és Légrády művének is – egyenesági folytatója. A magyarok mint a nyugatot védő utolsó, gyakran elhagyatott, elárult és félreismert bástya jelennek meg történelmük kezdetétől egészen a trianoni diktátumig.

Abbing mindjárt azzal kezdi írását, hogy cáfolja a nyugati téves nézeteket: „Magyarországot balkáni kultúrájú országnak tekinteni éppen olyan nevetséges, mint Németországot az orosz sztyeppékre helyezni. Jóllehet, a magyarországi életvitel sok szempontból egyszerűbb a nyugat-európai országokban megszokottnál, de valódi műveltség tekintetében semmivel sem maradnak el az utóbbiaktól. A magyar kultúra természetesebb és kevésbé betanult jellegű, előkelőbb és kevésbé mesterkéltséges.” Ezzel jó érzékkel tapint rá Magyarország azon problémájára, amely a kelet és nyugat közti létéből eredt: már a kora újkorban súlyos erőfeszítésbe került a balkanizálódás-törökösödés elkerülése, majd a reformkor és Széchenyi István egyik fő problémája az angol mintájú reform volt, így a nyugat felé mozdulás elősegítése.

Talán nem véletlen, hogy Abbing szemléletében a magyar történelem egyik csúcspontja Mátyás uralma, aki „Az egyik legnagyobb magyar király kétségtelenül az 1458-tól 1490-ig uralkodó Hunyadi Mátyás volt. Az ő idejében a budai vár lett a műveltség és a hatalom központja, ahová hercegek és királyok jöttek messzi országokból, hogy szövetséget kössenek Mátyással, vagy segítségét kérik. Mátyás személyre való tekintet nélkül, szigorúan és igazságosan kormányozta kiterjedt királyságát [...]”, míg mélypontja éppen a török hódoltság ideje. A 19. századi emlékezetpolitika és történetírás hagyományaként Abbing

számára a mohácsi csata az európai nagyhatalmak árulásának és széthúzásának következménye, míg a Habsburg uralom egy gyarmatosító jellegű idegen hatalom megnyilvánulása: „A Habsburg-ház uralkodása (1526-tól a világháború utáni évekig) általánosságban csak ritkán szolgált a magyarok örömeire. A Habsburgok Magyarországot alárendelt tartományként kezelték, melyet birodalmuk megszilárdítása érdekében a lehető leggyorsabban és legteljesebben próbáltak elnémetesíteni. Idegenkedtek a magyar nyelvtől és kultúrától, nem értették meg a magyarok kívánságait és gondolkodásmódját. A Habsburg uralkodók hátrányos helyzetbe kényszerítő és elnyomáson alapuló politikája heves ellenállást váltott ki a magyarokból.”

A szabadságharcok után Abbing olvasatában a kiegyezés egy újabb aranykor kezdete (akárcsak Légrádynál): „Magyarországon a kiegyezés hatására óriási fejlődés indult. Deák Ferenc személyében a magyarok olyan formátumú államférfit kaptak, mint amilyen Amerikában George Washington volt.”

A világháborúhoz érve a kötet egyik kulcskérdése, hogy bizonyítsa, a magyarok nem akarták az I. világháborút, Tisza István miniszterelnök hevesen ellenezte azt. Ebből vezeti le Abbing, hogy „Ezek a tények világosan és megcáfolhatatlanul bizonyítják, hogy Magyarország ártatlan a világháború ügyében, amelynek aztán maga vált áldozatává. Ha egyetlen olyan ország volt, amely nem akarta kiobbantani a háborút, akkor az egészen bizonyosan Magyarország volt. Mert Magyarországnak nem voltak nyereszkes számításai, ugyanakkor nagy aggodalommal tekintett a népe és országa számára fenyegető végzetel terhes jövőbe, anélkül, hogy ezt elháríthatta volna.”

A háború végét Abbing következetes jobboldali narratívában mutatja be: „Mintha jelaásra tennék, úgy vonultak be a cseh, román és szerb csapatok a lefegyverzett országba és elfoglalták legnagyobb részét, azokat a területeket, amelyek aztán később Trianonban elajándékozásra kerültek. Ez akkora döbbenet és a zavart keltett az országban, hogy a haza védelmének ürügyével egy kis kommunista csoportnak sikerült megszerezni a kormányzást. A véres terror korszaka következett Kun Béla vezetése alatt, amely öt hónapig tartott, és amelyről Magyarország csak szörnyűséges emlékeket őriz. A kommunista periódus jó ürügyet szolgált a románoknak, hogy bemutassa a lefegyverzett Magyarországnak hőstetteit. A még szabad területeket szinte teljes egészében

megszállták. Vad hordaként pusztítottak és kifosztották az országot. Elvittek mindent, aminek valamicske értéke volt. Mielőtt visszavonultak a trianoni határok mögé, Magyarországot szó szerint koldusbotra juttatták. Mindez a huszadik században történt, békeidőben, a civilizált Európa szívében.”

Így jut el a szöveg a trianoni diktátumig, amikor is részletesen ismerteti a számadatokat, gazdasági, társadalmi következményeket, illetve a magyar kisebbségek helyzetét. Kulcsgondolata, hogy a Monarchia jelentősen jobban bánt kisebbségeivel, mint ahogy később ők bántak a határon kívülre került magyarokkal. Érvelését arra futtatja ki, hogy a magyar revizionizmus tulajdonképpen osztársadalmi és teljesen természetes folyamánya a trianoni diktátum rendelkezéseinek, illetve a magyar igazságérzet megnyilvánulásának: „És most megkérdezem Önöktől, hogy lehet-e háborús uszításnak nevezni, ha a magyarok, munkanélküliségre és szegénységre kárhoztatva, végignézve területeik pusztítását, minden erővel tiltakoznak a trianoni szerződés ellen, amikor a magyar területeket kisajátító államok sorra olyan törvényeket és határozatokat hoznak, melyek ellentétesek a nemzetközi egyezményekkel, és a magyar állampolgárok tulajdonait jóformán minden ellenérték nélkül bekebelezik azzal a céllal, hogy a magyar területek minél hamarabb cseh, román vagy szerb területekké váljanak?”

Abbing számára természetes, hogy van néplélek, kollektív nemzeti karakter, és hogy ez megszenvedte a trianoni diktátumot: „A lelki szenvedés terhe mindenkit sújt, aki magyar, akár belül van a trianoni határokon, akár kívül. Ólomsúllyal nehezedik rájuk a szenvedés, mindig és mindenhol. Fájdalommal gondolnak elveszített testvéreikre, akik az elcsatolt területeken élnek, és akik szenvedése az ő szenvedésük is. Fájdalmat éreznek a rágalmak és vádaskodások miatt, melyekkel Magyarország ellenségei elárasztották ezt a tisztességes országot. Fájdalmat kelt bennük a jog megtiprása, amelyről azt hitték, biztonságban van a nagyhatalmak kezében. Fájdalom hasogatja a szívüket édes anyanyelvük pusztítása miatt, mely oly szép, oly erős és lágy, mely valahonnan Mongólia pusztáiról került Európa szívébe, ahol ezer évig virágzott, és nem hervadt el. Fáj az elveszett föld, a megtört hatalom, a pusztuló hagyományok, a dicsőség hanyatlása. Hazájukat érte sérelem, és ezt a magyarok nem tudják elviselni.”

Egy kései szövegpárhuzam

Az 1956-os magyar forradalom és szabadságharc témájában látszólag távol esik Abbingtól és könyvétől. Azonban a történeti narratíva képzése szempontjából – gondolva itt a nemzeti-hazafias történeti narratívára – talán mégsem. Már a forradalom alatt filmet készítettek *Magyarország lángokban 1956* címen,¹⁵ amelyben egyrészt olyan kérdésekre próbáltak válaszolni, mint hogy mik voltak a forradalom okai vagy éppen tiszta volt-e a forradalom. A filmet több nyelven kijuttatták külföldi államokba, a fő cél pedig a segélykérés volt. A film felépítése és érvelése teljesen megegyezik Abbing kötetével: először a magyar múltat mutatja be, majd magát az eseményt. Nem meglepő módon ugyanúgy – következetes hazafias-nemzeti hagyomány szerint értelmezi a magyar történelmet – mutatja be például a kora újkori hazai történelmet: „Dzsingisz kán tatár hordái előzönlük Kelet-Európát. Magyarországon török meg az erejük. Száz évvel később még nagyobb veszedelem fenyegeti Európát. A mohamedán törökök nyomultak előre és ismét Magyarország az, ami ellenáll a rohammal szemben és megvédi a nyugatot. Nem rég ünnepelte az egész keresztény világ az 500 éves déli harangszó emlékét. Örök időkre szóljanak délben a harangok a magyar, nándorfehérvári nagy győzelme emlékére. Így rendelkezett III. Callixtus pápa. Magyarország főkapitánya, Hunyadi János a franciskánus szerzetes, Kapisztrán János hada segítségével Nándorfehérvárnál megsemmisítő győzelmet aratott a sokszoros török túlerő felett. Győzelmével sikerül Európát évtizedekre megmentenie a török veszedelemtől. Hunyadi fia Mátyás király a magyar reneszánsz nagy uralkodója. Sikeres hadjáratokat vezet a török ellen. Egyidejűleg Budán fényes udvari életet tart fenn. Pompás lovagi játékokat rendez. Felállítja világhírű könyvtárát, melynek a legnagyobb értékei az általa íratott Corvinák. Magyarországnak ebben az időben épp úgy, mint Angliának 4 millió lakosa van. Magyarországnak 92%-a magyar.”¹⁶

15 Elérhető itt: http://eucharisztikuskongresszus.hu/1956_7.html

16 Uo.

Vélhetőleg ezen film alapján készült egy kötet, amelyet – szintén nem meglepő párhuzam Abbing könyvével – francia nyelven írt Martin Illik, és célja az 1956-os forradalomról való híradás volt Belgiumban.¹⁷ Ez a kötet is teljesen kimaradt a hazai recepcióból, miközben tudomásom szerint ez volt az első kiadott könyv a témában. Abbing kötetéhez hasonlóan ez is ismeretterjesztő, tehát napjainkban nem annyira tudományos szerepe, mint inkább emlékezetpolitikai és recepciótörténeti értéke van. Bár a téma más, a szöveg szerkezete, hangvétele és célja ugyanaz. Recepciótörténete és sorsa sajnos szintén hasonló: 1989 után az „új” hazai történetírás sem méltatta figyelemre. Azért fontos itt megemlíteni, mert szöveg szinten látható, hogy egészen 1956-ig jelen volt egy következetes hazafias történeti narratíva, amely egységesen szemlélte a múltat és éppen aktuális tárgyát is. Zárásként csak egy példa álljon arra, hogy mennyire hasonlít Illik 1956-leírása Abbing Trianon-bemutatójához, hiszen ugyanaz az „igazságkereső” magatartás és érvelés érhető tetten: „Számos nyugati tudósító hamis színben tüntette fel a magyar forradalom jellemzőit és célját. Őket általában csak az érdekelte, hogy érveket hozzanak fel saját politikai meggyőződésük és saját elméleteik mellett. Következésképpen, a megzavarodott közvélemény kíváncsi, hogy hol rejlik az igazság. Könnyű rálelni: elegendő a felkelők programját megnézni, melynek korábban már idézett 16 pontja minden csoport számára közös volt, ami figyelemre méltó tény, ha figyelembe vesszük, hogy a forradalom nem volt központilag szervezett. Követeléseik alapján láthatjuk, hogy a forradalom elsősorban nemzeti volt, azaz szovjet és orosz ellenes. Kommunista ellenes is volt egyben, lévén, hogy a megszállók beépültek a rendszerbe. A magyar nép, nyugati értelemben vett demokratikus rendszerre vágyott, amely szabad választásokon és a gondolatok szabadságán alapul. Társadalmi szempontból, a forradalom szocialista volt, ám nem a szó marxista értelmében. Védte az egyéni érdekeket az állami kapitalizmussal szemben, követelve a szövetkezetek feloszlását, és a szabad kézművesség visszaállítását.”¹⁸

17 Magyar kiadása: Illik 2016.

18 Uo. 95.

Abbing érvelésének előzményei, avagy mit tudott a nyugati értelmiség Trianonról?

A hazai közvélekedés hajlamos azt hinni, hogy a „Nyugat” tájékozatlan Magyarországot illetően. Ez a két világháborút követően bizonyosan nem így volt. Ezt bizonyítja Lord Rothermere – idehaza ismert – tevékenysége, illetve Abbingé is 1928-tól, aki éppen a Hollandiában élő magyar diaszpóra révén ismerte meg a magyar nyelvet és kultúrát.

Ugyanakkor számos egyéb példát is lehetne találni a külföldi, például az angol tájékozottságra és együttérzésre, így például az angol alsóházi parlamenti hozzászólásokban 1921-ben:¹⁹ „Következőként Wedgwood ezredes szólalt fel, és fel is hívta a figyelmet a hibákra, főleg a nemzetiségeket illetően. Hangsúlyozta a magyarok és britek közötti rendkívül jó kapcsolatot. Szerinte a vesztes országok közül Magyarországgal volt a legkevésbé ellenséges a kapcsolatuk a háború alatt is, és azt is hozzátette, hogy a háború alatt is az angolok a legjobb bánásmódban részesültek Magyarországon. [...] Elismerte, hogy sok területen az új határok a nemzetiségi egységet szolgálták, és emiatt a magyarok sem nehezteltek – az új csehszlovák, régi magyar térségeken kívül ebbe a kategóriába sorolta az Ausztriának ítélt területeket, valamint a Jugoszláviához csatolt területeket, bár itt hozzáteszi, hogy a jugoszlávok, többet kaptak, mint a nemzetiségi határkijelölési alapon kellett volna kapniuk. Ezen a területeken, mondta, pusztán a nemzetiségi kérdést vizsgálva a magyaroknak nem sok okuk lehet panaszra, mert a határhúzás igazságos volt. Nem úgy keleten, Erdélyben, hangsúlyozta, ahol a magyarokat megfosztották alapvető jogaiktól. Hallott például a románok általi borzalmas bánásmódról, ami az erdélyi magyar bányászokat éri. Mint mondta, hogyha ezeknek a jelentéseknek csak egy töredéke igaz, máris ezeket ért kár, olyanokat, akik annak

19 Telkesi

előtte vidáman éltek Erdélyben osztrák-magyar kormányzás alatt. Úgy vélte, követelni kell, hogy Románia betartsa a rá vonatkozó kisebbségek védelmével kapcsolatos törvényeket, és azt sem lett volna szabad elfelejtenie, hogy Románia sokat köszönhetett Nagy-Britanniának. Hogyha a kisebbségi törvények követeléseinek eleget tennének, az már segítené a jó brit-kelet-európai kapcsolatok fenntartását.”²⁰

Emellett a gazdasági realitásokkal is tisztában voltak. Kenworthy korvettkapitány (két világháborút átélt haditengerész, politikus, báró) „[k]ifejtésében azt mondta, hogy a főbb közlekedési vonalakat, pl. vasúthálózatot össze kellett volna vetni a természetföldrajzi térképpel, majd az új határokkal. Egy buta, egyensúly nélküli helyzet alakult ki, ahol például az Alföldön tengerenyi kukorica terem, de erdőségek, így megmunkálásra alkalmas fák nem voltak, mert azok Csehszlovákia területére kerültek, míg ott gabona-hiány volt. Hangsúlyozta, hogy a gyárak és a megmunkálendő nyersanyagok is el lettek választva egymástól, a határokon nem működött hatékonyan az ellenőrzés, így akkor is, hogyha a nyersanyagot a gyárba tudták szállítani megmunkálásra és gyártásra, a szállítások késtek, vagy a különböző vámügyek miatt oda sem értek. Ezt minden békére vonatkozóan problémának tartotta, főleg azt nehezményezte, hogy a dunai szállítás is szenvedett, illetve a vasút általi is, az új határkijelölések miatt. Ez nemcsak a környező országokra hatott, hanem ahogy elmondta, magára Nagy-Britanniára is, hiszen a Magyar Királysággal jelentős kereskedelmi kapcsolataik voltak, amelyeket most újra kellett szervezni. Úgy érezte, hogy akik a békét tervezték, túl nagy jelentőséget fordítottak a politikai kérdésekre, és rettenetesen keveset arra, hogy ez hogyan hat majd Európa gazdaságára.”²¹

Talán ennyi példa is jól mutatja a magyar és külföldi (legyen az angol vagy holland) kapcsolatokat, illetve a nyugati politikus-értelmiségi réteg részletekbe menő jólinformáltságát a trianoni diktátum és következményei kapcsán.

20 Uo.

21 Uo.

Abbing a hazai recepcióban²²

Abbing először azzal kapott figyelmet, hogy „A holland postaigazgatóság hivatalos lapjának, az *Orgaan van den Post-, Telegraaf- en Telefoon-Dienst* 25-ik számában A. G. M. Abbing, az amszterdami Centnaal Station mozgóposta-állomásának helyettes főnöke, érdekes cikket irt a budapesti 72-es postahivatalnál történt látogatásáról.”²³

Ez a figyelem csak fokozódott a megjelent kötettel, amely illeszkedett a korszak magyar emlékezetpolitikai és történeti szemléletébe, így igen népszerű lett idehaza, nagy publicitást kapott.

Már 1931 májusában B. P. arról tudósított, hogy Abbing könyve miatt a holland társadalmi elit számos tagja felfigyelt a magyar problémára, illetve „nagy a barátság a holland közvélemény körében.”²⁴ Csak 1931-ben 21 sajtóorgánumban jelent meg rövid cikk Abbingről és a könyvéről. Ezek közül a legizgalmasabb egy rövid, személyes kis szöveg: „Vargha Damján pécsi egyetemi tanár, a *Maurinum*²⁵ igazgatója, nemrégiben egyik Hollandiában élő barátjától, aki előkelő állami hivatalnok és egyben költő, levelet és egy szonettet kapott. A levél és a szonett írója Abbing Gellert postafőfelügyelő Venlóban.²⁶ A levélnek és a versnek is az az érdekessége, hogy magyarul írták. [...] A levél így szól: 'Eltávozása után az egész világon még rosszabbodtak a gazdasági viszonyok. Hollandiában is szakadatlanul terjed a munkanélküliség; itt mégis sokkal kellemesebb az élet, mint a szegény, megcsonkított Magyarországon. Beteg az egész világ, azért, mert az igazságnak nem akar szolgálni. Úgy látszik, hogy vak emberek a világpolitikának vezetői. Mi lesz ebből? Isten tudja. Csak várunk és bízunk lehet. Pár hét múlva ismét karácsony lesz. De sajnos, a világon nincs béke. Igaz, amit Borah

22 Az Arcanum Digitális Tudománytár Plus adatbázist használtam az A. G. M. Abbingről szóló említések összegyűjtéséhez és feldolgozásához.

23 Bósztorv Ernő: *Egy hollandus postafőnök érdekes cikke a budapesti 72-es postahivatalnál történt látogatásáról*. *Magyarország*, 11. (1930) 77. sz. 5.

24 B. P.: *Holland könyv a trianoni béke revíziójáért*. *Pesti Napló*, 82. (1931) 106. sz. 8.

25 Pécsi Egyetemi Szent Mór Kollégium.

26 Jelenleg közel 100 ezer fős kisváros Hollandiában.

szenátor²⁷ mondott: a mostani béke csak erőszakos béke. Reméljük a legjobbakat. Szerényen harcolok tovább Trianon ellen. Belgiumból is kaptam segítséget: most a szép Hungária film rendelkezésemre áll, ezért remélem, hogy majd lesz alkalmam bemutatni és kiselőadást tartani Magyarországról. Külön lapon küldöm a szonettet. Teljes szívemből minden jót kívánok, főtisztelendő úrnak, a Maurinum lakosságának és egész Magyarországnak. Abbing Gellert.”²⁸

Abbingről sokat elárul, hogy 1932-ben több magyar intézménybe is megküldte a könyvét, így a Miskolci Állami Hunfalvy Gimnáziumba, sőt 1933. május 31-én reggel 9 körül meg is érkezett oda látogatóba, és beszédet is mondott a diákságnak: „Kedves fiaim! Amikor miskolci barátaim meglátogatására ideérkeztem, el nem mulasztottam, hogy el ne jöjjenek a miskolci állami Hunfalvy reáliskolába. Abba az iskolába, amely ebben a szegényes épületben 16 év óta szenved a trianoni nyomorúság minden átkát. Jól esik látnom azt, hogy e súlyos körülmények közt is lelkes munka folyik eme öreg falak közt és rendületlenül hisznek Magyarországot feltámadásában. Ez az igen tisztelt igazgató úr és a tanári kar érdeme. Tudjátok meg, fiúk, hogy hazátokért nemcsak magyarok küzdenek, de sok hollandus barátotok is veletek érez. Dolgozzatok ezután is lelkesen, szívvel, lélekkel, magyar acélos akarattal és kitartással, mert én is hiszek, hiszek, hiszek Magyarországot feltámadásában! Úgy legyen!”²⁹ Az iskolai szereplése részét képezte egy nagyobb turnénak, hiszen május 29-én este 7 órakor a Magánalkalmazottak Nemzeti Szövetsége revíziós gyűlésén, június 4-én pedig a pécsi Revíziós Liga gyűlésén szerepelt.³⁰ Hazaérve levélben mondott köszönetet a Magyar Revíziós Ligának, amelyről több lap is tudósított. Ebben igen optimistán nyilatkozta, hogy „Mind többen és többen győződnek meg arról, hogy nem a revízió az, amely a békét veszélyezteti, hanem éppen ellenkezőleg, az igazságtalanság további fenntartása fog újabb háborúra, vezetni.”³¹

27 William Borah amerikai szenátor, szenátor 1865–1940.

28 *Egy holland költő a trianoni igazságtalanságról. Új nemzedék*, 13. (1931) 285. sz. 6.

29 Galgói Rácz Viktor: *A Miskolci M. Kir. Állami Hunfalvy János Reáliskola XVI. évi értesítője az 1932–33. iskolai évről*. Miskolc, Ifj. Ludvig István Könyvnyomdája, 1933. 3–5.

30 *Abbing holland publicista Magyarországon. Budapesti Hírlap*, 53. (1933) 118. sz. 8.

31 A. G. M. Abbing holland közíró levele a Magyar Revíziós Ligához. *Pesti Hírlap*, 55. (1933) 146. sz. 7.

1934-ben Abbing újra Magyarországra, Pécsre jött előadást tartani, május 30-án szerdán.³² Itt tartózkodásáról a Pesti Hírlap részletes itinert közölte: „Itt tartózkodása idejére a Magyar Revíziós Liga megfelelő programot állított össze számára. Június 1-ig Pécsen tölt néhány napot, ahol előadásokat is tart, majd 3-án, vasárnap részt vesz a Revíziós Liga szentgotthárdi szervezetének trianoni gyász- emlékü lévön és utána megjelenik Rábatótfalu határmenti vend község orszá[g]zászlójának felavatásán. Hétfőn, június 4-én, amely nap a trianoni békekötés évfordulója, előreláthatóan Miskolcon fog beszédet mondani a Revíziós Liga gyűlésén.”³³ A miskolci programról, illetve Abbing beszédének tartalmáról részletes beszámoló áll rendelkezésre: „A hatalmas tömeg döngő tapsai között kezdte el ezután beszédét A. G. M. Abbing. Csaknem egy teljes órán keresztül, lelkesedéstől fűtött szavakkal ismertette azt a páratlan gázságot, amelyet Trianonban követtek el Magyarország és a történelmi igazság ellen, majd áttért az utolsó esztendő külpolitikai változásainak ismertetésére. A kisantant perfid intrikái ellenére is ez az utolsó esztendő már a revízió szent érdekeit szolgálta. A négyes paktum kudarca, a népszövetség tehetetlensége, az olaszok és osztrákok Magyarországgal szemben megnyilvánult őszinte együttérzése, **Anglia és az angol parlament tekintélyes részének megmozdulása a magyar igazság mellett**, mind hatalmas léptekkel vitték előre a revízió megoldásának kérdését. A mostani népszövetségtől kevés jó várható, de viszont Németország kilépésének következtében ennek a tehetetlen intézménynek teljesen elveszett a politikai befolyása. Nemcsak Magyarország külpolitikai sikerei visznek közelebb a revízióhoz, de érleli ezt a gondolatot a Duna-medence és közvetve emiatt Közép-Európa és Európa gazdasági válsága is. Eljutottunk oda, hogy megismerték a válság főokát abban a vak politikai balfogásban, hogy az ezeresztendő, zárt gazdasági egységet képező Magyarországot esztelenül feldarabolták. [...] Vérlázító eseteket sorolt fel ezután A. G. M. Abbing a megszállt területeken lejátszódó bestiális kegyetlenségekről, melyeket a tehetetlen kisebbségekkel szemben követnek el a koncot féltő hódító nemzetek. Remény, küzdelem és kitartás az a három jelszó, amely

32 Abbing Gellert magyarnyelvű előadása a Maurinumban. *Dunántúl*, 24. (1934) 120. sz. 5.

33 A. G. M. Abbing *Magyarországon*. *Pesti Hírlap*, 56. (1934) 121. sz. 11.

Magyarország feltámadásához vezet és elmondom Petőfivel: A magyar név megint szép lesz, méltó régi nagy híréhez – fejezte be gyűjtő hatású beszédét a Liga holland vendége. Leírhatatlan taps követte Abbing meggyőződéstől áthatott szavait; éltették a szónokot, a revízió gondolatát és a holland nemzetet, amely az elsők közt sietett a magyar igazság segítségére.³⁴

Az 1934. évi júniusi fellépéssorozatról is számos lap tudósított, utána azonban a népszerűségi hírek egészen decemberig elültek, amikor is Urmánczy Nándor (1868–1940) országgyűlési képviselő, író, a Magyarország Területi Épségének Védelmi Ligája harmadik elnöke egy érdekes történetet publikált a Pesti Hírlapban. E szerint először egy Nagy-Magyarországot ábrázoló propagandabélyeggel ellátott levelet, majd egy Abbing-kötetet kapott postán a szerzőtől. Ezt követően újabb levelet kapott, amelynek egy sora állítása szerint mélyen meghatotta: „Szívemnek minden dobbanása, minden gondolatom az ezer seből vérző magyar nemzeté; szívesen feláldoznám életemet, ha ezzel meg tudnám váltani a nemes magyar nemzet szenvedését.”³⁵

1935-ben is megjelent néhány elszórt ismertetés Abbing egy évvel korábbi látogatásáról, azonban egy 1936. évi híradás rávilágít arra, hogy Abbing tevékenyen segítette a magyar értelmiséget is, ő fordította le hollandra Vargha Damján (1873–1956) *Magyarország és a ciszterciek* c. kötetét,³⁶ és erről természetesen több hazai újságcikk is megemlékezett.³⁷

1936. május 24-én Abbing két év után megint Magyarországra érkezett, amellyel újabb előadássorozata kezdődött meg Miskolcon, Pécsen és Budapesten. Ennek nyitányaként meleg hangú interjút adott magyar nyelven.³⁸ Az előadássorozatról csak június hónapban harminckét híradás történt!

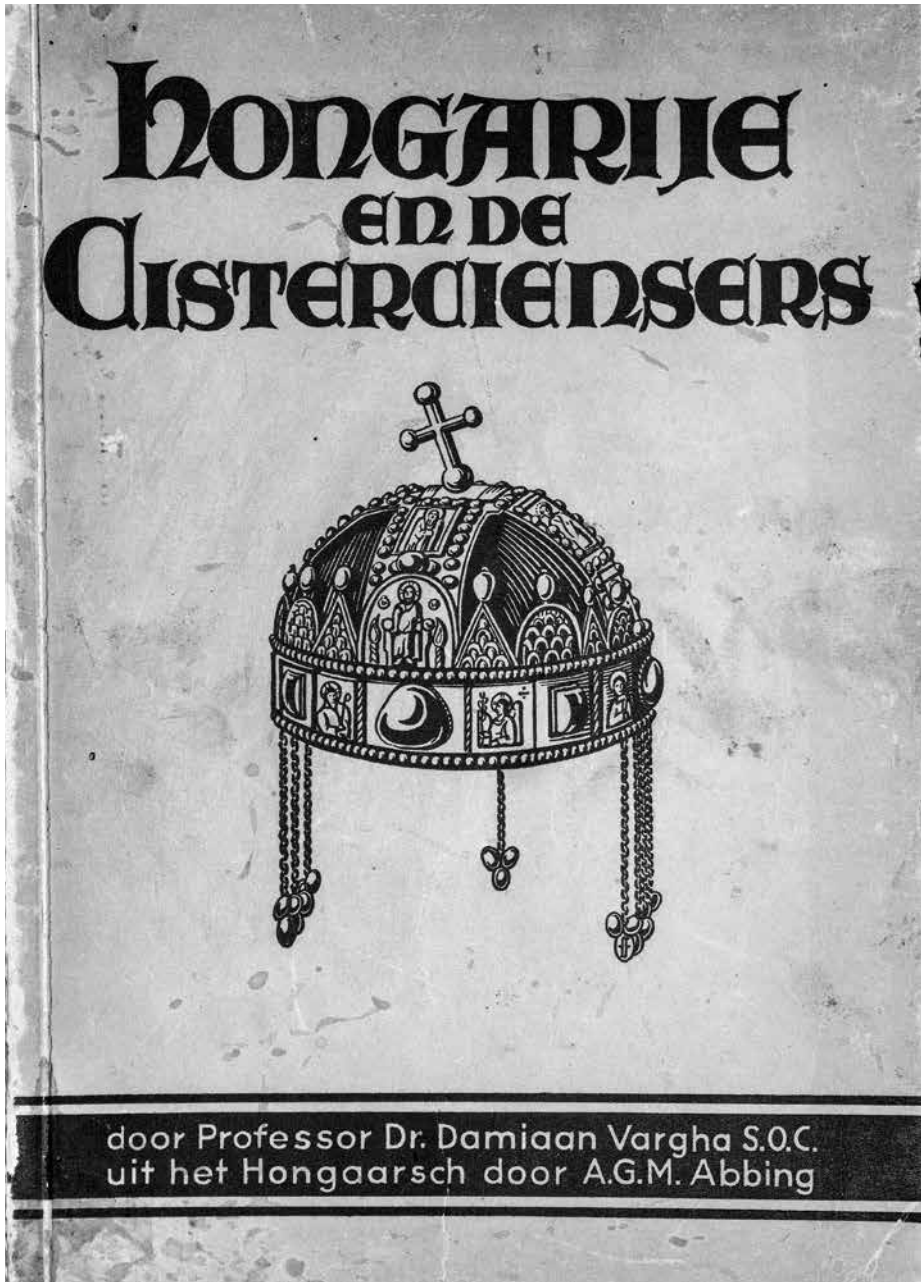
34 *Reggeli Hírlap*, 43. (1934) 124. sz. 23. Kiemelés tőlem.

35 Urmánczy Nándor: Rajongók. *Pesti Hírlap*, 56. (1934) 283. sz. [lapszám nélkül]

36 Vargha Damján tanár könyvének sikere Hollandiában. *Magyarság*, 17. (1936) sz. 9. Az eredeti kötet címe pontosan nem ez, a belőle készült fordítás: Vargha 1935. Vargha munkái részletesen itt: Prímász 2012, 69–75.

37 Köszönettel tartozom Bíró Gergelynek, hogy felhívta figyelmemet az Magyarágkutató Intézet tulajdonában lévő kötetre és a benne található ajánlásra.

38 Rendy Lili: Magyarul tart előadásokat Trianon ellen a délholland mozgóposta igazgatója. *Magyarország*, 43. (1936) 120. sz. 5.

3. kép. Az MKI tulajdonában lévő Hongrije en de Cisterciensers című holland nyelvű könyv borítója

Harcolok Trianon ellen,
mert hiszek a magyar igarságban

Méltóságos
kislödi Dr. Hollán Péter
m. kir. postafőigazgató úrnak
őszinte tisztelettel.

A.G.M. Abbing.

Pécs, 1936 június 1.

4. kép. Az MKI tulajdonában lévő Hongrije en de Cisterciensers című holland nyelvű könyv belső oldaláról készült fotó, A.G.M. Abbing ajánlásával magyar kollégájának

1937 júniusában Abbing megint ellátogatott Magyarországra, ugyanazon „menetrend” szerint.³⁹ Borosnyay Károly 1938 végén írt az elmúlt tíz évről egy összegző cikket, amelyben Abbing magyarokért vállalt munkáját részletezte.⁴⁰ Ebben nem csak azt foglalja össze, hogy Abbing mennyi cikket publikált, és hány előadást tartott a trianoni diktátum igazságtalanságáról, de azt is leírja, hogyan és kiktől tanult magyarul: „Abbing a magyart először a Hollandiába került magyar gyermekekben ismerte és szerette meg. Eljött Magyarországra, hogy közvetlen tapasztalatból ismerje meg a magyart és bajait, de érezte, hogy ennek legnagyobb akadálya az, hogy nem tud magyarul. Nekilátott és megtanulta nyelvünket. Kitűnő mesterei voltak: Rákosi Jenő, Herczeg Ferenc, Urmánczy Nándor és Légrádyak. A magyar kiejtést a magyar rádió egykori bemondójától, Scherz bácsitól⁴¹ sajátította el. Mohón neki fogott a magyar könyvek olvasásához és megismerte a trianoni átok minden igazságtalanságát.”⁴² Ugyanezen évben november 18-án Felvidék visszacsatolása alkalmából Abbing levelet is írt a pécsi egyetemistáknak, amelyben a siker feletti öröm és elégedetlenség keveredett: „Az volt a nagy hír, amit november másodikán hallottam a budapesti rádióban. De sajnos, Pozsony, Nyitra, Eperjes, Nagyszöllős és sok más magyar város és falu cseh kézben maradt. A bécsi döntés a megszállt területekből körülbelül öt százalékot adott vissza az ezeréves hazának. Elég ez? Azt hiszem, nekem nem szükséges erre a kérdésre válaszolni.”⁴³

Az 1939. évben szinte semmilyen híradás nem érkezett Abbing felől – mint 1940 februárjának végén kiderült –, hosszas és komoly betegségből gyógyult fel.⁴⁴ Ezután már csak néhány szórvány hír jelent meg Abbingről, az utolsó 1943-ban, amely szerint túlélte Eindhoven bombázását.⁴⁵ Ezt követően pedig már csak 1959-ben említik egy rövid cikkben, amely a magyar La Fontaine-ről,

39 Az 1937 évről olyan sok részletes tudósítás van, hogy azt egy külön cikkben tervezem feldolgozni és bemutatni.

40 Borosnyay Károly: Visszapillantás. *Magyar jövő*, 20. (1938) 264. sz. 4.

41 Scherz Ede (1879–1936) a Magyar Rádió első bemondója.

42 Uo. 4.

43 Magyar üdvözlő levelet írt egy holland postai főigazgató a pécsi egyetemi ifjúságnak Felvidék visszacsatolása alkalmából. *Esti Ujság*, 3. (1938) 274. sz. 8.

44 Nemzetünk barátja: Abbing Gellért ismét síkra száll. *Magyar Jövő*, 22. (1940) 44. sz. 3.

45 Borosnyay Károly: Abbing Gellért eindhoveni postaigazgató él. *Magyar Jövő*, 25. (1943) sz. 4.

Dorosmai Jánosról (1886–1966) szól.⁴⁶ Dorosmai személyesen is találkozott Abbinggel, aki meséit fordította holland nyelvre.

Összefoglalás

Látható, hogy Abbing kötete az 1930-as években berobbant a magyar kortárs recepcióba (majd lényegében eltűnt). A szerző kétséget kizáróan mély magyar hazafias érzelmekkel, komoly nyelvtudással és szorgalommal ápolta magyar kapcsolatait, látogatta Magyarországot és számos előadást tartott. Emellett gondosan figyelt a „piár-menedzsmentre” is. Jól választotta meg a fellépéseinek idejét, és azokat, akiknek könyvéből küldött. A magyar sajtó pedig hálával tudósított munkáiról, fellépéseiről. A szerző élete tudomásom szerint meglehetősen ismeretlen, az interneten fellelhető adatok szerint 1899. július 22-én született, vagyis a *Trianon drámáját* egy 32 éves fiatalember írta meg. További sorsáról a II. világháború végét követő hazai sajtóban nem találtam hírt.

A kötet történeti szemlélete, narratívaképző technikája, érzelmeket elemző stratégiája, igazságkereső magatartása megfelel a korszak hazafias történeti narratívájának, illetve az Abbing által olvasott és felhasznált irodalomnak.

46 Kölkedi István: A magyar „La Fontaine”. *Kisalföld*, 4. (1959) 158. sz. 6.

FORRÁSOK

- A. G. M. Abbing holland közíró levele a Magyar Revíziós Ligához. Pesti Hírlap, 55. (1933) 146. sz. 7.
- A. G. M. Abbing Magyarországon. Pesti Hírlap, 56. (1934) 121. sz. 11.
- Abbing Gellert magyarnyelvű előadása a Maurinumban. Dunántúl, 24. (1934) 120. sz. 5.
- Abbing holland publicista Magyarországon. Budapesti Hírlap, 53. (1933) 118. sz. 8.
- B. P.: Holland könyv a trianoni béke revíziójáért. Pesti Napló, 82. (1931) 106. sz. 8.
- Borosnyay Károly: Abbing Gellért eindhoveni postaigazgató él. Magyar Jövő, 25. (1943) 12. sz. 4.
- Borosnyay Károly: Visszapillantás. Magyar jövő, 20. (1938) 264. sz. 4.
- Bösztvér Ernő: Egy hollandus postafőnök érdekes cikke a budapesti 72-es postahivatalnál történt látogatásáról. Magyarság, 11. (1930) 77. sz. 5.
- Egy holland költő a trianoni igazságtalanságról. Új nemzedék, 13. (1931) 285. sz. 6.
- Galgói Rácz Viktor: A Miskolci M. Kir. Állami Hunfalvy János Reáliskola XVI. évi értesítője az 1932–33. iskolai évről. Miskolc, Ifj. Ludvig István Könyvnyomdája, 1933. 3–5.
- Kölkedi István: A magyar „La Fontaine”. Kisalföld, 4. (1959) 158. sz. 6.
- Magyar üdvözlő levelet írt egy holland postai főigazgató a pécsi egyetemi ifjúságnak a Felvidék visszacsatolása alkalmából. Esti Ujság, 3. (1938) 274. sz. 8.
- Magyarország tükre. A Magyar Nemzeti Szövetség, Budapest, 1928.
- Nemzetünk barátja: Abbing Gellért ismét síkra száll. Magyar Jövő, 22. (1940) 44. sz. 3.
- Rendy Lili: Magyarul tart előadásokat Trianon ellen a délholland mozgóposta igazgatója. Magyarország, 43. (1936) 120. sz. 5.
- Revíziós Liga: Tatsachen.⁴⁷

47 Azonosítatlan.

Urmánczy Nándor: Rajongók. Pesti Hírlap, 56. (1934) 283. sz. [lapszám nélkül]
 Vargha Damján tanár könyvének sikere Hollandiában. Magyarság, 17. (1936)
 43. sz. 9.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Abbing 1931.** A. G. M. Abbing: *Het drama van Trianon. Iets uit de geschiedenis van Hongarije voor, onder en na den wereldoorlog.* Amsterdam-Druk, Jacob van Campen, 1931.
- Dréhr** Dréhr Imre, Dr.: *Magyarország a világ lelkiismerete előtt. Emlékkönyv amerikai magyar testvéreinknek.* Athenaeum, Budapest, [é. n.]
- Hermán** Hermán M. János: Tisza István emlékezete Hollandiában. Letöltés ideje: 2020. december 28. <https://konyvtar.proteo.hu/sites/konyvtar.proteo.hu/files/documents/2011/1477564566.pdf>
- Illik 2016.** Martin Illik: *Magyarország és forradalma.* Unicus, Budapest, 2016.
- Lebourg 1930.** Lebourg, Paul et Jean: *Les consciences se réveillent.* André Delpeuch, Párizs, 1930.
- Légrády 1931.** Légrády Ottó: Igazságot Magyarországnak. *Pesti Hírlap*, Budapest, 1931.
- Magurai** Magurai J.: Das ungarische Problem.⁴⁸
- Mangold 1900.** Mangold Lajos: *A magyarok története. A középiskolák harmadik és negyedik osztálya számára.* Franklin-Társulat, Budapest, 1900.
- Milotay 1929.** Milotay István: A nation sentenced to death. Una nazione condannata a morire. Egy halálra ítélt nemzet. *Magyarság*, Budapest, 1929.
- Mirowszky 1930.** Mirowsky, Alexius: *Ein Volk klagt an.* H.L. Brönnner's Druckerei u. Verlag, Frankfurt-Main, 1930.
- Noyes 1929.** Noyes, Pierrepoint B.: Misère et ruine sociale des 11 millions d'hommes arrachés par le Traité de paix á l'ancienne Hongrie. Comment un pays millenaire fut démembre. Article publié dans le no. du 11 novembre 1928 de The World de New York– Budapest, 1929.

48 Részben azonosítatlan.

- Péchéány 1928.** Adolphe Pechány, Dr.: *Comment les Tchèques ont la Slovaquie.* [k. n.], Budapest, 1928.
- Primász 2012.** Primász G. Róbert: *Repertorium. A Budai Ciszterci Szent Imre Gimnáziumban 1912 és 1948 között tanító ciszterci atyák irodalmi és tudományos munkássága.* Budapest, 2012. 69–75.
- Rácz 1933.** Galgói Rácz Viktor: *A Miskolci M. Kir. Állami Hunfalvy János Reáliskola XVI. évi értesítője az 1932–33. iskolai évről.* Miskolc, Ifj. Ludvig István Könyvnyomdája, 1933.
- Surányi 1929.** Surányi, Louis: *La tragédie des peuples danubiens et la Tchéco-Slovaquie.* Atheneum, Frans, 1929.
- Telkesi** Telkesi Tamara: A trianoni béke ratifikálása a brit parlamentben. In: *A trianoni békediktátum ratifikációja külföldön.* Szerk. Illik Péter – Vizi László Tamás. MKI, Budapest, 2021. 13.
- Vargha 1935.** Vargha Damján: *Hongarije en de Cisterciënsers uit het Hongaarsch manuscript vertaald door.* A. G. M. Abbing. Nieuwkuijk, 1935.
- Zeidler 2002.** Zeidler Miklós: *A magyar irredenta kultusz a két világháború között.* Regio Könyvek, Budapest, 2002. Interneten elérhető: https://kisebbsegkutato.tk.hu/uploads/files/olvasoszoba/regiokonyvek/a_magyar_irredenta_kultusz.pdf

